

1818 - 2018
Schenken aan
het Koninklijk
Museum voor
Schone Kunsten
Antwerpen

1818

LEEN DE JONG

IN SAMENWERKING MET
NANNY SCHRIJVERS
ULRIKE MÜLLER

 | LANNOO

Schenkeningen aan
het Koninklijk
Museum voor
Schone Kunsten
Antwerpen

2018

Voorwoord	Luk Lemmens en Manfred Sellink	6
	Leen de Jong <i>Het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen en zijn schenkers. Een kennismaking</i>	10
	Ulrike Müller <i>Private verzamelaars en het ontstaan van een cultuur van kunstschenken in negentiende-eeuws Antwerpen</i>	38
	Leen de Jong en Nanny Schrijvers <i>De schenkers en hun schenkingen – het overzicht</i>	52
	Nanny Schrijvers <i>De collectie verrijkt</i>	552
Register van kunstenaars		584
Register van schenkers		598
Colofon		607

LUK LEMMENS EN MANFRED SELLINK

Voorwoord

Klassieke kunstmusea, zoals het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen (KMSKA), hebben vaak een rijke geschiedenis die zich over een lange tijd uitstrekt, met voorlopers in het patrimonium van eeuwenoude instellingen als stadsbesturen, gildes, academies, kerken en vorstenhuizen. Veel minder zichtbaar en bekend is hoezeer musea en hun collecties wereldwijd schatplichtig zijn aan de generositeit van individuele schenkers.

BETROKKEN BURGERS

Musea in de huidige betekenis van het woord ontstaan overal in Europa vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw. Dat heeft alles te maken met de idealen van de Verlichting. Vanaf het begin – zeker in de historische kunststeden in het cultuurgebied van de Lage Landen – zijn individuele burgers ten zeerste betrokken bij de vele initiatieven, die in de loop van de negentiende en twintigste eeuw leiden tot een caleidoscopisch en rijkgeschakeerd museaal landschap. Die vrijwillige betrokkenheid neemt velerlei vormen aan: van stichters tot (amateur)onderzoekers, van financiële ondersteuning tot het oprichten van vriendenverenigingen. Soms is ze nadrukkelijk zichtbaar, maar even vaak blijft ze discreet op de achtergrond. Het is een traditie die tot op de dag van vandaag is blijven leven, en die nog immer van cruciaal belang is in de werking en voor de maatschappelijke inbedding van de meeste musea.

Zonder die traditie van burgerlijke betrokkenheid zouden veel museumcollecties er dus anders – en vooral veel en veel schraler – uitzien. Voor het brede publiek is een collectie zoals die van het KMSKA een min of meer vaststaand gegeven: ze is er gewoon. Van eventuele aanwinsten veronderstelt men dat ze zijn aangekocht met museale (en dus publieke) middelen. De werkelijkheid is een andere: zonder schenkingen en particulier mecenaat zou de verzameling van het museum

wezenlijk minder rijk zijn. Musea hebben lange tijd wellicht wat te weinig aandacht geschonken aan het zichtbaar maken van de herkomst van hun verzamelingen, iets waarin in de afgelopen jaren – terecht – verandering is gekomen.

EEN RIJKE TRADITIE MET TOEKOMST

Het KMSKA heeft in 2008 al een omvangrijke studie naar de geschiedenis van het museum als instelling gepubliceerd, waarin het intrinsieke belang van particulier mecenaat voor de verzameling en haar historische groei duidelijk naar voren kwam. Deze publicatie was het logische vertrekpunt voor een jarenlang onderzoek om dit onderwerp verder uit te diepen, alle schenkingen en legaten grondig in kaart te brengen en bovenal alle schenkers letterlijk en figuurlijk een gezicht te geven. Het boek dat voorligt biedt niet alleen een volledig overzicht van alle kunstwerken die sinds de oprichting van het museum tot 2018 door particulieren geschonken zijn, maar brengt ook alle schenkers in beeld met een (beknopte) biografie en enige relevante historische context.

Het resultaat van deze diepgaande studie heeft ook ons verrast. Het belang van schenkingen en legaten is – zowel in kwaliteit als in omvang – nog groter dan wij al vermoedden. Tegelijkertijd biedt dit overzicht een boeiend en caleidoscopisch beeld van bijna twee eeuwen verzamelgeschiedenis en betrokkenheid van burgers. Het laat zien dat liefde voor kunst én dat willen delen met anderen van alle tijden is. Vandaar onze hoop dat deze mooie traditie van het willen verrijken van het openbaar kunstbezit er een is met toekomst. Dit boek is – hoe uitputtend het onderzoek ook is geweest – beslist niet het slotwoord. Niet alleen zullen nieuwe schenkingen dit verhaal aanvullen, maar we blijven ook onderzoek doen naar de geschiedenis van onze collectie en naar hen die daaraan hebben bijgedragen. Dit is meteen ook een oproep om ongekende informatie met ons te delen (info@kmska.be).

DANK!

Velen hebben de afgelopen jaren bijgedragen aan dit onderzoek en deze publicatie – hun namen vindt u in het colofon – en wij zijn hen allen buitengewoon erkentelijk. Op deze plek willen wij twee personen met name danken: Leen de Jong en Nanny Schrijvers. Leen was als coördinator en redacteur van het eerder vermelde boek over de geschiedenis van het KMSKA bij uitstek de persoon om het onderzoek naar de individuele schenkers op te zetten en uit te voeren, iets wat zij na haar afscheid als hoofd Collectieonderzoek – en dus als vrijwilliger – met de grootst mogelijke inzet gedaan heeft. Zij deed dit samen met Nanny, tot eind 2019 wetenschappelijk medewerker in het museum en als geen ander thuis in de geschiedenis en herkomst van de collectie. Wij zijn hen zeer erkentelijk voor de zorgvuldige en consciëntieuze wijze waarop zij jarenlang aan onderzoek hebben gedaan en aan deze publicatie hebben gewerkt. Dit alles is (financieel en organisatorisch) ondersteund en mogelijk gemaakt door het Eigen Vermogen van het KMSKA – een entiteit die al in de jaren 1930 is opgericht, met name om schenkingen en particulier mecenaat ten gunste van het museum te faciliteren. Opnieuw een duidelijk bewijs van de lange KMSKA-traditie in dit verband!

Maar uiteraard gaat onze grootste dank uit naar alle particulieren die op genereuze en onbaatzuchtige wijze de collectie van het KMSKA substantieel hebben verrijkt. Zo hebben zij bijgedragen aan de versterking van het openbaar kunstbezit in Antwerpen en Vlaanderen. Wij hopen met dit boek niet alleen het belang hiervan duidelijk te maken, maar ook te laten zien dat dit verhaal nog lang niet ten einde is...

“One cannot study museums as discipl an understanding o differences provide processes, discours practices of the pri

the origins of
binary spaces without
of the relational
d by documentary
es, and collecting
vate collector.”

Oscar Vázquez¹

Van Ertbornzaal, Archief KMSKA

De feestrede in het museum ter gelegenheid van de opening van de Franckzaalen in 1931, Archief KMSKA

Eppe Roelfs Harkema was een Nederlandse tabakshandelaar en kunstverzamelaar die vele kunstenaars steunde. Hij betaalde onder meer de geneeskundige zorgen die Rik Wouters op het einde van zijn leven nodig had en huurde bovendien een appartement in Amsterdam voor het behoeftige paar. Mevrouw Rik Wouters kondigde de schenking van Harkema aan in 1935. Als tussenpersoon in deze schenking schrijft ze dat Wouters het schilderij aan Harkema gaf uit dankbaarheid “voor de menschlievende hulp” die hij bewees aan haar man. Harkema bezat vele werken van Wouters, maar alleen *Vrouw aan het venster* (inv.nr. 2292) doneerde hij aan een Belgisch museum.

De familie Speth, belangrijke ondernemers en kunstliefhebbers, schonk in totaal veertien kunstwerken aan het museum, waaronder schilderijen van Ensor, Mertens, Smits en Mellery. Charles Speth koesterde met zijn vader en broer een uitzonderlijke voorliefde voor de beeldhouwer Ernest Wijnants. Hij steunde de kunstenaar financieel en moreel en bezat een grote collectie van zijn sculpturen. In 1949 en 1963 schonk hij twee werken van zijn *poulain* (inv.nrs. 2601 en 2959).

In het algemeen zijn familieleden van kunstenaars voorvechters van hun echtgenoot, vader of familielid. Het werk van hun dierbare hoort volgens hen thuis in een museum: soms proberen ze zijn oeuvre over enkele musea te verdelen, soms schenken ze aan één welbepaald museum. De schenking van Walter Malgaud was zo'n eerbetoon. Na het overlijden in 1917 van zijn broer, de schilder Jules Schmalzigaug, bleef Malgaud diens werk verdedigen. Hij schonk aan meerdere musea opdat zijn werk blijvend bekend zou blijven, wat tijdens zijn korte carrière niet het geval geweest was. Walter bezocht zijn broer meermaals in Venetië, correspondeerde intens met hem over schilderkunst en over vrienden-schilders en haalde na Jules' overlijden de nagelaten werken uit zijn atelier in Venetië op. In 1928 liet hij het museum zeven werken kiezen uit de nalatenschap van zijn broer.

Vele kunstenaarsweduwen schonken werk van hun echtgenoot. Zo schonk de weduwe van Gustave De Smet in 1948 zes werken van haar man (inv. nrs. 2673 t/m 2678). Ook de weduwe van Alfred Elsen schonk in 1916, 1923 en 1938 naast zes andere werken vier schilderijen van haar man (inv. nrs. 1977, 1978, 2464 en 2465). Van haar overleden echtgenoot Karel Ooms overhandigde zijn weduwe in 1921 vier werken, naast nog vijf van andere kunstenaars (inv.nrs. 1868 t/m 1871).

Bezorgdheid over lacunes in de museumverzameling is de motivatie van verschillende kenners. In een brief aan academiedirecteur Burbure van 8 oktober 1860 schrijft de amateurhistoricus Moons-Van der Straelen, die een *Calvarie* van Jan Snellinck (inv.nr. 334) schonk: “Daer ik veel belang stel in de luister van ons Museum en overtuigd ben dat myne schildery de Calvarieberg, van Jan Snellinck, (een kunstenaar daer men niets van bezit), eene plaats kan vullen tusschen (de schilderyen) der meesters van dit tydstip, heb ik de eer dezelfde aan gemeld Museum te schenken.”

SCH

KE

EN

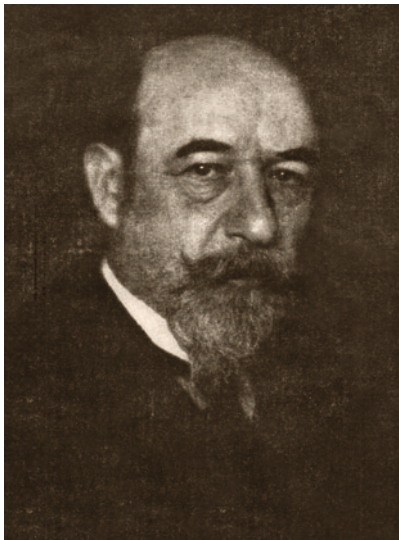
RS

Flor Burton (Antwerpen, 1863–1926) was medestichter en medebeheerder van de krant *De Nieuwe Gazet*. Als vrijzinnig liberaal zette hij zich achter dit blad, dat er in 1897 kwam op initiatief van burgemeester Jan Van Rijswijk. Toen de voltallige redactie en beheerraad na de Eerste Wereldoorlog vanwege hun activisme aan de kant werden gezet, begon Burton met een eigen drukkerij. De zaak draaide commercieel hoofdzakelijk op publiciteit, onder meer in samenwerking met Alfons De Ridder (alias Willem Elsschot). Daarnaast gaf hij volkse literatuur uit en publiceerde hij ook dichtbundels van Paul Van Ostaijen en Pol de Mont, beiden ook activisten. Het drukken van catalogi voor het KMSKA (1930, een geïllustreerde uitgave) en voor Museum Plantin-Moretus toont zijn interesse voor kunst en erfgoed.

In 1921 schonk Burton via bemiddeling van Artibus Patriae het schilderij *Toren van Babel* van Tobias Verhaecht en Jan Brueghel I. In de verslagen van de museumbeheerraad wordt de schenking op 21 september 1921 aangekondigd en op 8 februari 1922 bevestigd en met dank aanvaard. Hoofdconservator Paul Buschmann schreef het bij die gelegenheid toe aan Verhaecht.

Bibliografie

- Vic van de Reijt, *Elsschot: leven en werk van Alfons De Ridder*, Amsterdam, 2012.
- Ludo Simons, *Het boek in Vlaanderen sinds 1800. Een cultuurgeschiedenis*, Tielt, 2013.

1921 Tobias Verhaecht en Jan Brueghel I, *Toren van Babel*, inv.nr. 947

Jan Brueghel I en Tobias Verhaecht, *Toren van Babel*, KMSKA, inv.nr. 947

Margriet Maurissens (Mechelen, 1901 – Antwerpen, 1998) was de echtgenote van Frans Olbrechts (1899–1958), etnoloog-antropoloog, professor aan de Gentse universiteit, verzamelaar van Aziatische en vooral ook Afrikaanse kunst en directeur van het Afrikamuseum in Tervuren. Tijdens Olbrechts' studies aan de Columbia University in New York huwden ze, in de zomervakantie van 1926. Ze vestigden zich in de Verenigde Staten, waar Olbrechts onder meer veldonderzoek bij de Cherokee deed.

Het echtpaar verbleef er jarenlang alvorens definitief naar België terug te keren, waar Frans' carrière zich hoofdzakelijk afspeelde aan de RUGent. Tentoonstellingen over Congo, Ivoorkust en publicaties over etnologie en antropologie maakten van hem een wereldbekaamd deskundige, die ook de studie van deze disciplines promootte. Zijn vrouw stond hem bij in menig onderzoek en stichtte na zijn overlijden het Frans M. Olbrechtsgenootschap, dat onder andere de Olbrechtsprijs uitreikt voor volkskundig onderzoek.

De schilder en tekenaar Jean Van Noten illustreerde verschillende van Olbrechts' boeken en ontwierp affiches voor zijn tentoonstellingen. In haar schenkingsbrief van 28 januari 1961 noemt mevrouw Olbrechts *Dansend naakt Moment musical*. *Aira* heet bij haar *La Martiniquaise*.

Bibliografie

- www.olbrechtsgenootschap.be

- 1962 (Vws 00210) Jean Van Noten, *Dansend naakt*, inv.nr. 2921; idem, *Aira, zonderling meisje*, inv.nr. 2922
1980 (Vws 00232) Jef Van Grieken, *Boomse pannen*, inv.nrs. 3178/1-6

Jean Van Noten, *Aïra*, zonderling meisje, KMSKA, inv.nr. 2922

Mevrouw Schoonejans (Antwerpen, 1929) verbleef in het Berchemse woon- en zorgcentrum De Veldekens toen ze op 12 januari 2015 een schilderij van Paul Joostens schonk. Ze had het op 22 juni 1988 gekocht op een veiling van roepzaal Leys aan de Kipdorpvest 46 in Antwerpen en er toen 288.050 frank voor betaald. Het werk bevond zich reeds in 2013 in het museum.

2015 Paul Joostens, *Naakt*, inv.nr. 3773

In 1943 huwde Suzanne Sechehaye (Luik, 1912 – Benalmádena [Spanje], 1982) met Maurits Bilcke (Hoogstraten, 1913 – Verviers, 1993). Haar man begon in 1945 als journalist bij het NIR (nu VRT), waar hij verantwoordelijk was voor de cultuurprogramma's. Zijn omgang met avant-gardekunstenaars en schrijvers resulteerde in tal van tentoonstellingen. Bilcke schreef bovendien boeken over kunstenaars-tijdgenoten en had een groot netwerk in de galeriewereld.

Het echtpaar legde een eigen kunstverzameling aan. Via Michel Seuphor kwam Bilcke eind jaren 1950 in contact met Marthe Donas (1885-1967), voor wier bekendheid hij zich inzette met tentoonstellingen en publicaties. Hij kocht in 1961 250 werken van Donas, die toen in een financieel moeilijke situatie leefde en haast vergeten was als baanbrekende abstracte kunstenares. Bilcke bouwde haar reputatie mee weer op, te beginnen met een grote tentoonstelling van zeventig werken in oktober 1961 in de Brusselse Galerie Schleiper et fils.

Mevrouw Bilcke stelde in 1962 aan het museum voor om uit een aanbod van vier schilderijen en twee tekeningen een keuze te maken voor een aankoop en een schenking (brieven van 8 en 23 mei 1962). In een schrijven van 1 juni 1962 aan mevrouw Bilcke liet het museum weten dat de keuze voor de aankoop op *Stilleven* (inv.nr. 2948) viel en dat men als gift de tekening *Man en vrouw* aanvaardde. De prijzen van de werken bedroegen toen tussen 25.000 en 35.000 frank. Rond dezelfde tijd verkocht en schonk het echtpaar Bilcke verschillende werken van Donas aan andere musea.

Bibliografie

- *Maurits Bilcke. Bio-Bibliography*, Fuengirola-Málaga, 1979.

Rik Wouters, *Lezende vrouw*, KMSKA, inv.nr. 3292

Rik Wouters, *Witte gevels en tuin in Bosvoorde*, KMSKA, inv.nr. 3288

Auteurs:

Leen de Jong
Nanny Schrijvers
Ulrike Müller

Eindredactie:

Patrick De Rynck
Véronique Van Passel

Coördinatie:

Véronique Van Passel

Beeldbeheer:

Greta Toté

Vormgeving:

Jelle Jespers

Kleurcorrectie:

Johan Bursens

Uitgeverij:

Lannoo, Tielt

Drukkerij:

Trento, Trente, Italië; quadridruk op
Luxo-Art Samt 135/m2

Wikkel:

Marthe Donas, *Man en vrouw*, (detail), KMSKA, inv.nr. 2950
Titiaan, *Jacopo Pesaro, bisschop van Paphos, door paus Alexander VI Borgia voorgesteld aan de heilige Petrus*, (detail), KMSKA, inv.nr. 357
Edmond Van Dooren, *Machinezang*, (detail), KMSKA, inv.nr. 3988

Dank aan het Eigen Vermogen van het KMSKA, de directie en het personeel van het KMSKA – in het bijzonder de medewerkers van het archief en de bibliotheek – en de personen en instellingen die informatie verschaften. Bijzondere dank aan Leonie Bultynck, Bruno Claesen, Frédéric Jonckheere, Eef Segers en Nette Willekens.

Dit boek is een uitgave van
het Eigen Vermogen van het KMSKA.

© Lannoo Uitgeverij, Tielt, 2020
www.lannoo.com

Registreer u op onze website en we sturen u regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken en met interessante, exclusieve aanbiedingen.

ISBN 9789401467322
D/2020/45/123
NUR 640/654